

مدیریت شهری و بازتاب آن در مشارکت شهروندان (مطالعه موردی: شهر همدان)

سمیه صفی^۱، دکتر اصغر نظریان^۲

۱- دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

۲- استاد گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

چکیده:

عدم رغبت شهروندان برای مشارکت در فعالیت‌های عمران شهری که تا حد زیادی ریشه در شیوه نظام اداری متمرکز دارد، از عواملی است که توانایی مسئولان را در تأمین نیازهای ساکنان شهری با مشکل مواجه می‌سازد. بنابراین توجه مدیریت شهری به مشارکت شهروندان در اداره امور شهر به عنوان ابزاری که به وسیله آن می‌توان به توسعه پایدار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی رسید، قابل توجه است. شهر همدان نیز با سابقه تاریخی کهن با این مشکل مواجه است. بنابراین در پژوهش حاضر شناخت میزان تمایل شهروندان همدانی به مشارکت در اداره امور شهر به عنوان دیدگاهی جدید در مدیریت شهری مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا با این فرض که مدیریت شهری همدان تنها با مشارکت بیشتر شهروندان، شناخت موانع موجود در مشارکت و ارائه آموزش به آنان می‌تواند موفق باشد؛ به عملکرد مدیریت شهری و وضع مشارکت شهروندان پرداخته است. پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی، کاربردی و مبتنی بر زمینه‌یابی می‌باشد. در این روش از اطلاعات اسنادی و روش میدانی (تهیه پرسشنامه) استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه شهر همدان است و حجم نمونه با توجه به محاسبات انجام شده از روش کوکران ۳۶۹ نفری باشد. در ورود اطلاعات و داده‌ها تجزیه و تحلیل آنها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. جهت آزمون فرضیه‌ها و یافته‌های پژوهش نیز از آزمون فریدمن استفاده شده و کلیه فرضیه‌های پژوهش مورد آزمون قرار گرفته و تایید شده است. نتیجه این که شهروندان همدانی در مشارکت با شوراها، شهرداری، اداره امور شهری، سایر فعالیت‌های اجتماعی- فرهنگی و... تمایل چندانی نشان نداده‌اند. شاید بتوان چنین گفت که این عدم تمایل به دلیل رشد نیافتگی گروه‌های اجتماعی و نهادهای مدنی و نبود فرصت‌های لازم برای مشارکت شهروندان به سبب ضعف مدیریت شهری باشد که با افزایش اعتماد اجتماعی، روحیه همکاری و تقویت هویت جمعی فراگیر می‌توان به افزایش مشارکت داوطلبانه شهروندان امیدوار بود. در غیر این صورت و در صورت کم‌توجهی خود شهروندان به بحث مشارکت گروهی و نرسیدن به این جمله که شهر ما خانه ماست، زمینه‌های استمرار رفتار مشارکت‌جویانه پدید نخواهد آمد.

واژگان کلیدی: مدیریت شهری، شهروند، مشارکت شهروندان، همدان

مقدمه:

از دهه‌ی ۱۹۸۰ به بعد موضوع جدیدی در مدیریت و برنامه‌ریزی شهری مطرح شد و آن توجه به نقش مقامات محلی و شورای شهر و شهروندان به عنوان سرمایه‌های اجتماعی شهرها بود. در این ارتباط می‌توان به مفاد «برنامه مدیریت شهری» سازمان ملل متحد و مصوبات اجلاس ۱۹۹۶ در استامبول ترکیه اشاره کرد که با پیشنهاد دو

طرح عمده: «افزایش کیفیت معیارهای عمل‌کردی مدیریت شهری» و «تشویق مردم به مشارکت در امور شهری» راهی برای بهبود زندگی شهری و مدیریت شهری جهانی را ارائه نمود (شکویی، ۱۳۸۲: ۱۴۱). مدیریت شهری کارآمد نیازمند شهروندانی آگاه و آشنا به حقوق و وظایف شهروندی است بنابراین مدیریت شهری باید برای آگاه‌سازی عمومی، گسترش شهروندمداری، مشارکت و آموزش شهروندان در زمینه‌های مختلف، فعالیت‌های مناسبی داشته باشد. در حال حاضر مشارکت مدنی به دلیل ضعف ساختار و قوانین مدیریتی و عدم آشنایی شهروندان در اداره امور شهرها هنوز نتوانسته چندان خودنمایی نماید این مساله در حال حاضر اکثر شهرها و از جمله شهر همدان را شامل می‌شود. با توجه به موقعیت همدان در غرب کشور و سابقه تاریخی آن به عنوان پایتخت تمدن و به نوعی فرهنگ ایران زمین، شناخت الگوهای مشارکت مردم در اداره امور شهر همدان به عنوان دیدگاهی جدید در مدیریت شهری مورد توجه و اهمیت پژوهش حاضر قرار گرفته است. مشروطه‌خواهی و اهمیت جایگاه شهر در مدیریت ملی در همدان پیش از دیگر شهرهای ایران رخ نمود و ادارات، انجمن شهر، شهرداری و دادستانی در آن تشکیل گردید. اما علی‌رغم سوابق دیرینه تاریخی و گسترش تحولات کالبدی و جمعیتی هنوز نتوانسته آن‌طور که باید در مدیریت مشارکتی شهر موفق باشد و در موارد آموزش شهروندی، شناخت دقیق نیازهای شهر و شهروندان، ارائه خدمات با مشارکت هر چه بیشتر آنها، افزایش همکاری ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی و خصوصی، روابط بیش‌تر و مؤثرتر بین شهروندان و مدیران، و مشارکت بیشتر در شوراهای مدرسه و محله، شرایط مناسب را فراهم نماید. در حالیکه امروزه از کارآمدترین سازوکارهای مدیریت شهری برای رسیدن به مناسبات اجتماعی مطلوب و کاهش هزینه‌های وارده بر شهر توجه و برنامه‌ریزی جهت مشارکت هر چه بیشتر شهروندان در اداره امور شهرها می‌باشد. آموزش و توانمندسازی شهروندان جهت ارتقای مهارت‌ها، کسب عادت‌های صحیح زندگی اجتماعی و رفتارهای مطلوب شهروندی به ویژه در راه بهره‌گیری از مناسبات و امکانات شهری از جمله ضرورت‌های مدیریت شهری است که در همدان هنوز جایگاه مناسب خود را پیدا نکرده است و تعامل دو طرفه بین مدیران شهری و شهروندان حاصل نشده است. در مجموع توسط تعدادی از پژوهشگران و دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی و مدیریت پژوهش‌هایی صورت گرفته است که در جای خود با اهمیت و قابل استفاده است و در آن‌ها اشاراتی به مدیریت شهری در شهرهای ایران شده است؛ اما تنها مقاله‌ای که در خصوص شهر همدان در ارتباط با مدیریت شهری انجام شده است با عنوان "تقویت روحیه شهروندی در مدیریت کلان شهرها" (نمونه موردی: شهر همدان) می‌باشد که ضمن تأکید بر تقویت روحیه و حقوق شهروندمداری در شهر همدان، جایگاه مردم در برنامه‌ریزی و حرکت به سمت شهروندمداری پی‌گیری شده است. در این راستا با فرض این‌که تقویت احساس شهروندی و مشارکت مردم می‌تواند به عنوان یکی از راه‌کارهای اساسی در حل مشکلات شهرهای بزرگ به خصوص شهر همدان به عنوان متروپل منطقه غرب کشور مطرح باشد، به جایگاه و نقش آن در جوامع سیاسی و در قانون اساسی و قانون شهرداری‌ها پرداخته شده است (دانشمند، ۱۳۸۹: ۸۷). بنابراین می‌توان گفت پژوهش حاضر، پژوهش جدید و نویی می‌باشد.

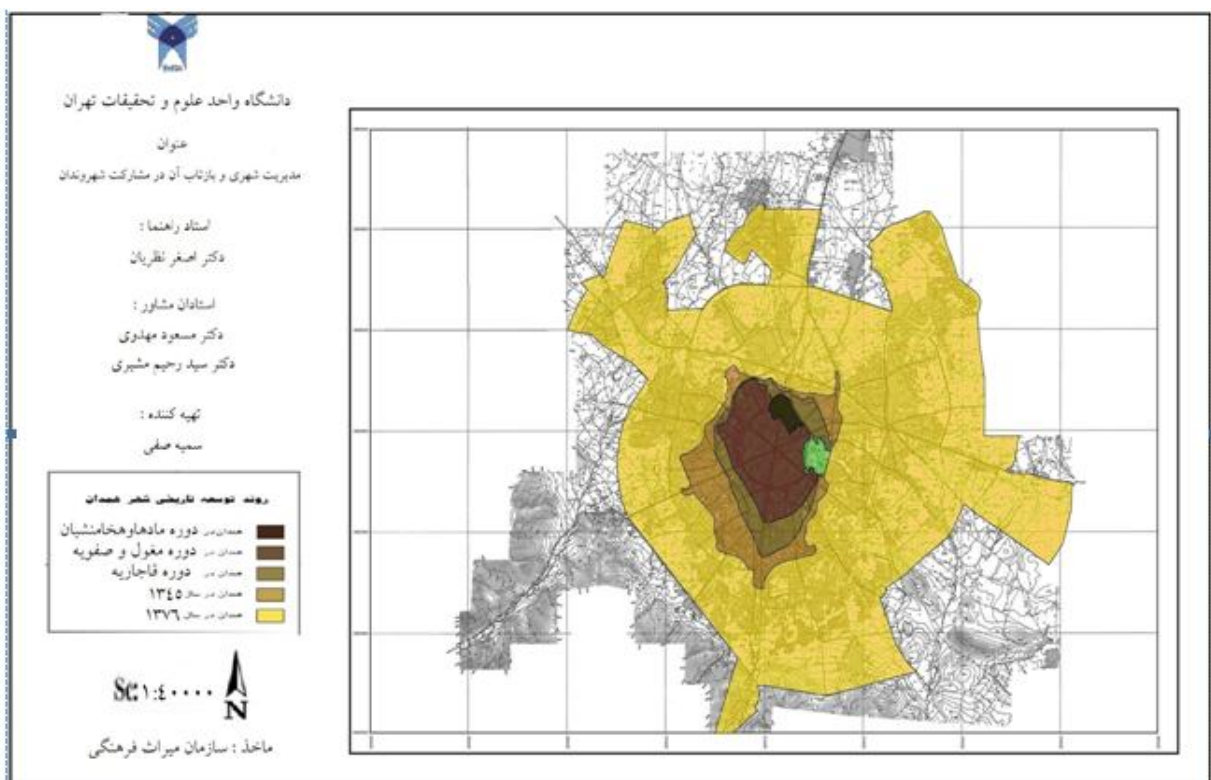
روش پژوهش:

پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی، کاربردی و مبتنی بر زمینه یابی می‌باشد. جهت جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و میدانی (از ابزار پرسشنامه جهت گردآوری نظرات شهروندان) استفاده شده است. پرسشنامه مورد نظر بر اساس جامعه آماری موجود یعنی جمعیت شهر همدان (۴۷۹۶۴۰ نفر) تهیه شده و از کل جمعیت شهر همدان شهروندان ۲۰ و بالای ۲۰ سال مورد نظرسنجی قرار گرفته‌اند. تعداد پرسشنامه براساس فرمول کوکران ۳۶۹ نفر برآورد شده است. که طبق روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، به تفکیک مناطق شهری همدان، به نسبت جمعیت هرمنطقه بین شهروندان توزیع شده است. در تجزیه-تحلیل داده‌های پژوهش، هم از شیوه تجزیه و تحلیل کیفی و هم کمی استفاده شده و از آنجایی که روش تحقیق مورد نظر از نوع توصیفی است و متغیرها در سطح سنجش اسمی، رتبه‌ای و گاه فاصله‌ای قرار دارند از آزمون‌های آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار، فراوانی، ...) و استنباطی (تحلیل فریدمن) استفاده شده است. در مجموع در ورود اطلاعات و داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها از نرم افزار آماری SPSS بهره گرفته شده است.

ویژگی های عمومی محدوده مورد مطالعه:

همدان کنونی یا هگمتانه دوران کهن مرکز اولین تشکیلات حکومتی (دولت ماد) در ایران بوده و در طول تاریخ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است؛ طوری که به عنوان یکی از شش شهر تاریخی فرهنگی کشور شناخته شده است. طبق آمار سال ۸۵، استان همدان با وسعتی معادل ۱/۲ درصد از مساحت کشور جمعیتی حدود ۱۷۰۳۲۶۷ هزار نفر را در بخش شمالی زاگرس مشرف به فلات مرکزی ایران در خود جای داده است. بررسی تغییرات جمعیت استان بین سال‌های ۷۵ تا ۸۵ نشان می‌دهد که جمعیت از حدود ۱۶۷۷۹۵۷ نفر در سال ۷۵ به ۱۷۰۳۲۶۷ در سال ۸۵ افزایش یافته است که از رشد سالانه حدود ۱۵٪ برخوردار بوده است. براساس نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵ جمعیت شهر همدان ۴۷۹۴۶۰ نفر می‌باشد. در نمودار فوق سیر صعودی تحولات جمعیت از سرشماری سال ۳۵ تا ۸۵ در شهر همدان قابل مشاهده است. همچنین طبق آمار در سال ۸۵ از جوانی جمعیت کاسته و به گروه بزرگسالان و کهنسالان افزوده شده که نشانی از کنترل جمعیت می‌باشد. افزایش جمعیت در شهر همدان همراه با گسترش کالبدی - فضایی بوده است. طبق آمار، رشد و توسعه همدان در تمام دوره‌های سرشماری بویژه از سال ۱۳۵۵-۱۳۷۰ بر اثر افزایش ناشی از مهاجرت روستائیان به شهر و ادغام شدن روستاهای اطراف شهر بوده که باعث توسعه کوتاه مدت شهر همدان شده و این شهر را به یکی از متروپل‌های منطقه‌ای غرب ایران تبدیل کرده است. در مجموع می‌توان رشد فیزیکی و فضایی شهر همدان را در پنج دوره مطالعه نمود (دانشمند، فصلنامه آمایش، ش ۸، ص ۹۷).

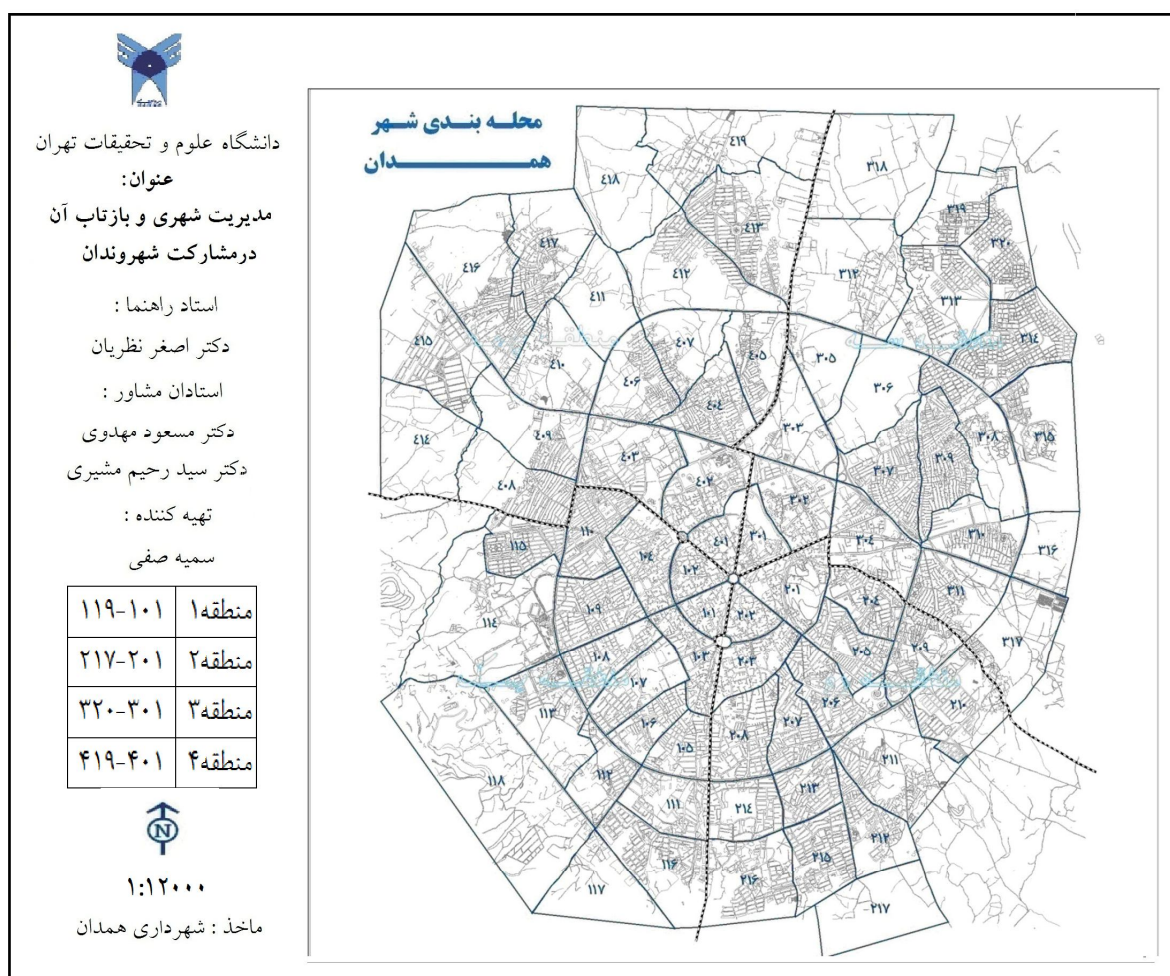
میزان نقدینگی دولت در اثر بالا رفتن ارزش بهای نفت و افزایش میزان تولید آن، تغییرات قابل ملاحظه بود. در مجموع بین سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵ شهر همدان تحت تاثیر آثار چهار اتفاق عمده و تعیین کننده متحمل تغییرات اساسی چه در زمینه های اجتماعی - اقتصادی و چه از جهت سیمای شهری بوده است. تبدیل همدان به فرمانداری کل و سپس استان، نقش مرکز خدماتی این شهر را که از دیرباز واجد آن بود دوباره برای آن باز پس آورد. پنجمین دوره بعد از سالهای ۱۳۵۷ است که تا امروز تحولات چشمگیری را از نظر گسترش فضایی به دنبال داشته است. از جمله ادغام روستاهای زیاد و گسترش خود جوش و رشد فیزیکی شهر که باعث از بین رفتن باغات و مزارع اطراف شهر شده است. به سبب بنیه اقتصادی کشور و هدف های خاص بودجه بندی، از سال ۱۳۳۰ تا آغاز بالا رفتن درآمد نفت هنوز طرح شهری کارل فریش که شامل میدان و شش خیابان منشعب از آن یک حلقه به فاصله حدود ۷۰۰ متر از مرکز میدان بود کاملاً تحقق نیافته بود. و در عین حال جمعیت شهر تقریباً ۱/۵ برابر و سطح شهر همدان حدوداً ۳/۵ برابر وسعت یافته بود. با توجه به نقشه کاربری اراضی سال ۱۳۴۵ و محدوده شهر در سال ۱۳۵۵ محققاً نیمی از سطح شهر از کمترین خدمات شهری برخوردار بوده است ایجاد این وضع از یکسو مربوط به روابط و مناسبات موجود در اقتصاد کشور بود که سوداگران املاک شهری را به سودآورترین زمینه سرمایه گذاری تبدیل کرده بود و از سوی دیگر فقدان برنامه های منظم عمران شهری و احیاناً پاره ای اعمال قدرت های شخصی باعث می شد که رشد فیزیکی شهر متناسب با ضرورت های روزمره اتفاق نیفتد.

شکل ۲: روند توسعه تاریخی - فضایی شهر همدان

در سال ۱۳۳۵ تراکم ناخالص در شهر همدان برابر ۲۸۵/۴ نفر بوده و این رقم در سال های ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ به ترتیب ۲۶ و ۱۳۵ نفر در هکتار رسید. در سال ۱۳۳۵ به ازاء هر شهروند همدانی فقط ۳۵ مترمربع اختصاص یافته بود تا

سال ۱۳۴۵ به جمعیت شهر همدان ۲۴۲۵۸ نفر اضافه شد و به ازاء هر نفر که در طول این مدت به جمعیت شهر افزوده شد ۹۳ مترمربع به سطح شهر اضافه گردید. این رابطه در طول سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ وضعی حادث می‌یابد به این معنی که در این مدت به ازاء هر نفر که به جمعیت شهر همدان اضافه شده است ۱۵۷ مترمربع به سطح شهر افزوده شده است (مالکی، ۱۳۸۶: ۱۱۰). مجموعه عوامل فوق باعث گردید که بافت همدان هم‌چنان متخلخل باقی بماند و کمبود خدمات شهری علاوه بر بخش‌های مرکزی در حاشیه نیز با شدت بسیار بیش‌تری ایجاد گردد و مدیریت شهری را نیز با مشکلات بیشتری مواجه سازد. در حال حاضر طبق سرشماری سال ۸۵ از نظر سلسله مراتب شهری، شهر همدان به ۴ منطقه و ۷۵ محله تقسیم شده که توزیع جمعیت در منطقه ۳ نسبت به سایر مناطق بیشتر است.

شکل ۳: محله بندی شهر همدان

سیر تحول مدیریت شهری در همدان:

در شهر همدان به کوشش ظهیرالدوله، نخستین مجلس شورای محلی تشکیل شد. با آغاز سلطنت رضاشاه، از آنجا که وی سالها مسئول لشکر قزاق همدان بود، توجه خاصی به عمران این شهر نمود و یک طرح آلمانی براساس مدل شعاعی، طرح جامع شهری همدان را کشید. هم اکنون همدان جزو معدود شهرهای دارای نقشه طراحی شده شهری ایران است. بنابر بعضی از قرائن شهر همدان از اواسط سال ۱۳۲۷ هـ. ق دایره با دفتری به نام بلدیة داشته و رئیس آن نیز عنایت‌الملک همدانی بوده است و یکی از قدیمی‌ترین شهرداری‌های کشور را با سابقه‌ای بیش از یکصد سال (تأسیس در سال ۱۲۸۵ هـ. ش.) در خود جای داده است. در حال حاضر با گسترش و توسعه شهر و افزایش خواسته‌های شهروندان، وظایف و اجزای شهرداری نیز گسترش یافته و با تأسیس شورای شهر در سال ۷۸، شاهد تغییراتی در ساختار خود بوده است (شهرداری همدان).

ساختار شورای اسلامی شهر همدان:

شورای اسلامی شهر همدان در راستای وظایف و اختیارات خود ساختاری را تعریف نموده است که به قرار ذیل می‌باشد.

۱- هیات ریشه که شامل رئیس، نایب رئیس، دو نفر منشی، یک نفر خزانه‌دار که همگی از اعضای شورا می‌باشند.

۲- دبیر شورا

تعداد اعضای شورای اسلامی شهر همدان ۹ نفر می‌باشند که جلسه‌ای با عنوان صحن در ۲ روز هفته با هماهنگی شورا و با حضور همه اعضا تشکیل شده و به برنامه‌های رسیده که در کمیسیون‌های مربوطه بررسی شده و تصمیمات لازم اتخاذ و به بخش مربوطه ابلاغ می‌شود.

۳- کمیسیون‌های ۵ گانه شورا که شامل کمیسیون‌های فرهنگی و اجتماعی، فنی و عمرانی، بودجه و حقوقی، نظارت، خدمات شهری می‌باشد؛ این کمیسیون‌ها هر هفته یک جلسه برای بررسی نامه‌ها و بررسی مسائل مختلف برگزار می‌کنند.

۴- امور اداری (تعداد کارکنان اداری، شورای اسلامی شهر همدان ۲۶ نفر با وظایف مختلف می‌باشند.) (مسئولیت ۲ پست به عهده یک نفر می‌باشد) (روزنامه هگمتانه، اردیبهشت ۹۱، ص ۶).

داده‌ها و یافته‌های پژوهش:

همانطور که گفته شد پژوهش حاضر با هدف شناخت میزان تمایل شهروندان به مشارکت در اداره امور شهر همدان با تاکید بر نظریات "لی پرستون، جیمز پست" و "وبر" مورد توجه قرار گرفته است. و از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی اطلاعات موجود پرداخته شده؛ و علاوه بر روش کتابخانه‌ای و استفاده از جزوات، اسناد و... از روش میدانی (تهیه پرسشنامه) نیز استفاده شده از این رو لازم است قبل از ورود به یافته‌های آماری جهت آگاهی بیشتر با موضوع اشاره مختصری به مفاهیم "مدیریت شهری"، "شهروندان" و "مشارکت" داشته باشیم. از مدیریت شهری تعاریف متعددی وجود دارد اما می‌توان به اختصار مدیریت شهری را چنین تعریف نمود: در واقع ایده‌ی مدیریت شهری متأثر از سه عامل است: اول) ضرورت نزدیک کردن سیاست‌ها و اصلاحات اقتصادی کلان ملی و اقتصاد

شهری؛ دوّم بهره‌گیری از برتری‌های نسبی شهرها و نقش آن‌ها در فرآیند توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ و سوّم) آگاهی از وجود همبستگی میان دو بخش دولتی و خصوصی به عنوان دو رکن مکمل در هدایت تغییرات ساختاری که بایستی با مشارکت سایر نهادهای غیردولتی (NGO) و نهادهای اجتماعی صورت گیرد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۹: ۳۱۳). مفهوم شهروندی نیز به نخستین دولت-شهرهای باستانی در سومر و یونان باستان بازمی‌گردد. در دولت-شهرها شهروندان حق داشتند در حکومت یا اداره دولت-شهر مشارکت کنند. از آن زمان به این طرف، در ادبیات سیاسی اروپا حقوق مشارکت در حکومت با مفهوم عضویت در شهر (شهروندی) پیوند پیدا کرد. برخی از عمده‌ترین تکالیف و حقوق شهروندی به قرار زیر است: مشارکت در مدیریت، در آبادانی، در بهبود محیط، در تأمین ایمنی، در بحث‌های عمومی و در انجمن و تشکل‌های گوناگونی که درباره‌ی مسائل عمده‌ی محلی و کشوری گفتگو می‌شود (پولادی، ۱۳۸۷، ۵۷۵). همانطور که ملاحظه می‌شود در تعریف مدیریت شهری، شهروند و حقوق شهروندی، بحث مشارکت بسیار مهم و ضروری می‌نماید؛ مشارکت در برنامه ریزی فرآیندی از تحقیق و گفتمان است که از طریق آن افراد عقاید خود را به متصدیان امور اعلام می‌دارند تا به این وسیله درکی چند جانبه از نیازهای خود به دست دهند. با گسترش روز افزون انتقادات از فرآیند‌های توسعه، تلاش شد تا زمینه‌های مشارکت فقرا در برنامه‌های توسعه، افزایش یابد و مردم در کانون برنامه‌های توسعه قرار گیرند. فلسفه اساسی این تغییر جهت بر تغییر رویکرد تولید محور به رویکرد مردم انسان محور بود (دارابی، ۱۳۸۷: ۷۴۵). بنابراین نقش مدیریت شهری در مشارکت شهروندان قابل ملاحظه می‌باشد. براساس حجم جامعه آماری موجود، تعداد ۳۶۹ پرسشنامه تهیه شده و در قالب ۸ سوال عمده و جمعا ۳۱ گویه در میان جامعه آماری مورد نظر که در روش پژوهش بیان شد؛ توزیع شده است. سوال‌ها (گویه‌ها) در این پرسشنامه شامل دو قسمت است:

الف) سوالات عمومی: در این سوالات سعی شده که اطلاعات کلی در مورد شهروندان اخذ شود، از جمله:

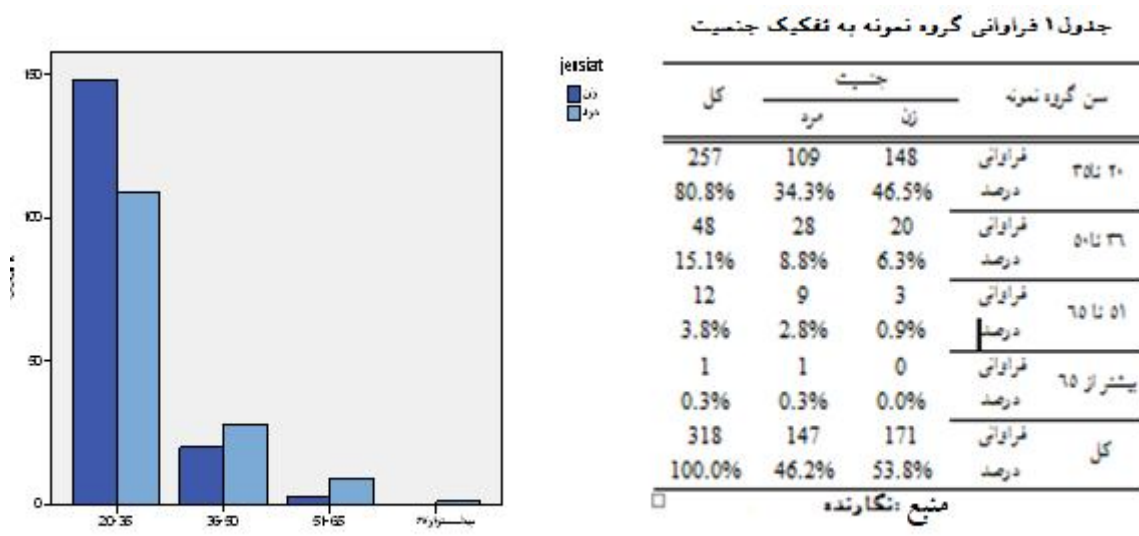
سن، جنس و میزان تحصیلات.

ب) سوالات تخصصی: این سوالات مرتبط با موضوع پژوهش می‌باشد. در مجموع سؤالات پرسشنامه عملکرد مدیریت شهری را در زمینه‌های میزان مشارکت شهروندان (سوالات ۴، ۵، ۶ و ۷)، موانع مشارکت آنان (سوال ۷) و آموزش‌های شهروندی (سوال ۸) مورد بررسی قرار داده است. سوالات تخصصی پرسشنامه از طیف لیکرت پیروی می‌کند. طیف لیکرت از پنج قسمت مساوی تشکیل شده و متناسب با موضوع پژوهش تعدادی گویه در اختیار پاسخگو قرار می‌دهد تا گرایش خود را درباره آن مشخص نمایند (حافظ نیا، ۱۳۸۴: ۱۵۱). این طیف از گرایش کاملا موافق تا گرایش کاملا مخالف یا (بسیار زیاد تا بسیار کم) کشیده می‌شود؛ که سوالات شماره ۴ تا ۸ پرسشنامه از این طیف پیروی می‌کنند. جهت بررسی نمرات هر کدام از سوالات به هر کدام از طیف‌ها شماره‌هایی از ۱ تا ۵ اختصاص داده شده است. مثلا: به گرایش کاملا مخالف یا بسیار کم (نمره ۱)، مخالف یا کم (نمره ۲)، نظری ندارم یا تا حدودی (نمره ۳)، موافق یا زیاد (نمره ۴) و کاملا موافق یا بسیار زیاد (نمره ۵) داده شده است. سپس نمرات مربوط به متغیرهای مذکور (مشارکت شهروندان، موانع مشارکت آنان و آموزش‌های شهروندی)، با ذکر جداولی شامل میانگین پاسخ‌های داده شده، میانگین رتبه و... آورده شده و جهت تجزیه-تحلیل و بررسی داده‌ها و یافته‌های پژوهش استفاده شده است. به طور کلی جهت آزمون و تجزیه-تحلیل سوالاتی که عملکرد مدیریت شهری را بر

متغیر های میزان مشارکت شهروندان در بخش های گوناگون (از جمله: مشارکت با شهرداری و شورا، نظافت عمومی (پاکیزگی) و فعالیت های گروهی و اجتماعی) (۶،۵،۴)، آموزش های شهروندی (۸) و موانع مشارکت شهروندان در اداره امور شهر (۷) مورد بررسی قرار داده؛ از تحلیل فریدمن استفاده شده است. (کارکرد این روش: وقتی داده های مربوط به k گروه نمونه جور شده، حداقل در سطح مقیاس ترتیبی باشند، «آزمون فریدمن برای تجزیه واریانس دوطرفه از طریق رتبه بندی» بکار می رود تا این فرضیه را که k گروه نمونه همه از یک جامعه آماری مشترک آمده اند، بسنجیم. از آنجا که k گروه نمونه از پیش جور شده اند، تعداد افراد در هر یک از گروه ها مساوی است. جور کردن را می توان با آزمایش کردن یک گروه آزمودنی در تحت همه شرایط انجام داد یا اینکه پژوهش گر می تواند چندین مجموعه را که در هر مجموعه k نفر که با هم جور شده اند قرار دهد و سپس از هر مجموعه نفر اول را به طور تصادفی به موقعیت اول، نفر دوم را به موقعیت دوم، و نفر سوم را به موقعیت سوم و الی آخر تقسیم کند. به عنوان مثال اگر کسی علاقمند باشد که تفاوت های یادگیری را تحت چهار روش تدریس مطالعه کند، می تواند N مجموعه مرکب از $k = 4$ آزمودنی فراهم کند که هر مجموعه شامل کودکانی باشد که برحسب برخی خصوصیات (مثل سن، یادگیری قبلی، هوش، طبقه اقتصادی و اجتماعی، انگیزش و غیره) با هم جور شده اند و بعد به طور تصادفی یک کودک از هر یک از N مجموعه را به روش تدریس A ، یک شاگرد دیگر از هر مجموعه را به روش تدریس B ، یک شاگرد دیگر از هر مجموعه را به روش تدریس C و بالاخره شاگرد چهارم را به روش تدریس D می گماریم. **توجه و روش:** برای بکار بردن «آزمون فریدمن» داده ها در جدولی دوطرفه که دارای N ردیف و k ستون باشد تقسیم می شوند. ردیف ها نماینده آزمودنی ها یا مجموعه هائی از آزمودنی های جور شده، و ستون ها نماینده موقعیت های مختلف هستند. اگر نمرات آزمودنی ها که در تحت همه موقعیت ها قرار می گیرند مورد مطالعه باشد، در آن صورت هر ردیف نشان دهنده نمرات یک آزمودنی در تحت k موقعیت است. داده های تحت مطالعه این آزمون از نوع رتبه ها هستند. نمرات در هر ردیف جداگانه رتبه بندی می شوند. یعنی وقتی که k موقعیت مورد مطالعه قرار می گیرد، رتبه ها در هر ردیف از ۱ تا k مرتب می شوند. «آزمون فریدمن» معلوم می کند که آیا این احتمال وجود دارد که «ستون های» جدول (یعنی گروه های نمونه) از یک جامعه آماری مشترک آمده باشند یا خیر (دلاور، ۱۳۸۰: ۱۲۰). در مجموع زمانی از این روش استفاده می شود که داده ها بر اساس مقیاس رتبه ای باشند؛ تکرار اندازه گیری وجود داشته باشد؛ داده ها به هم وابسته باشند و بیشتر از دو گروه داده موجود باشد. با توجه به اینکه سوالات مذکور دارای شرایط گفته شده هستند جهت بررسی و مقایسه رتبه ها از این روش استفاده شده است. برای مثال از طریق این روش می توان پی برد که میزان مشارکت شهروندان همدانی در کدامیک از موارد مذکور (مشارکت با شورا و شهرداری، نظافت عمومی یا فعالیت های گروهی و اجتماعی) بیشتر بوده است.

سن گروه نمونه به تفکیک جنسیت:

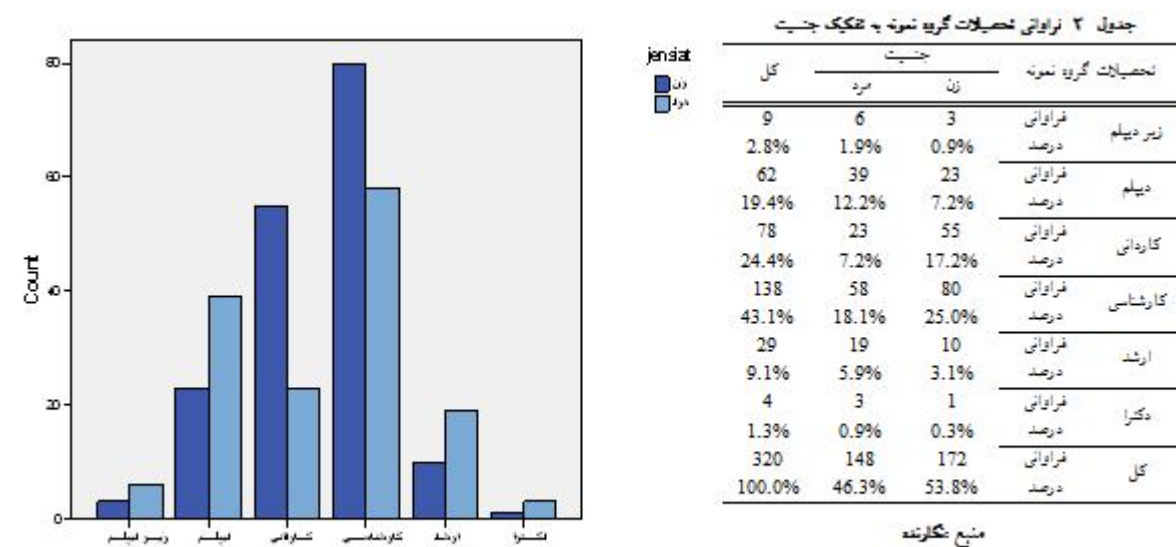
در اولین گام سن گروه نمونه به عنوان یکی از متغیرهای جمعیت شناسی اندازه گیری شده و در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

شکل ۴ سن آزمودنی‌ها به تفکیک جنسیت

تحصیلات گروه نمونه:

در ادامه به بررسی میزان تحصیلات آزمودنی‌ها پرداخته شده است.

شکل ۵ سطح تحصیلات آزمودنی‌ها به تفکیک جنسیت

در خصوص بررسی سؤالات فوق همان‌طور که ملاحظه می‌شود فراوانی پاسخگویی به سؤالات توسط زنان نسبت به مردان از در صد بیش‌تری برخوردار است و از نظر تحصیلات نیز اکثر پاسخگویان در مقطع کارشناسی و کاردانی هستند و خوشبختانه می‌توان گفت که اکثر افراد آگاه و مطلع با مفاهیم به پرسش‌ها پاسخ داده‌اند. هم‌چنین اکثریت پاسخ‌دهندگان در محدوده سنی ۲۰ تا ۳۵ سال و تأثیرگذار در مدیریت مشارکتی شهر همدان می‌باشند. با توجه به

تعدد سوالات و جداول پرسشنامه از بررسی تک تک سوالات صرفنظر می گردد و به بررسی کلی یافته ها و فرضیه های پژوهش پرداخته می شود.

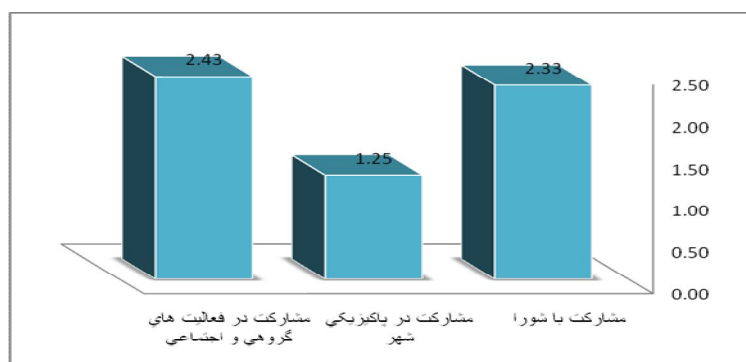
یافته های مربوط به مشارکت شهروندان در فعالیت های مختلف:

با توجه به نوع داده های موجود که به مقایسه میانگین رتبه های سه گروه داده از اطلاعات وابسته است از آزمون آماری فریدمن استفاده شده است. خلاصه ای از نتایج این تحلیل در جدول ۳ گزارش شده است. در این جدول میانگین نمرات نمونه، میانگین رتبه های نمرات نمونه، مقدار کای اسکور (χ^2)، درجه آزادی و سطح معنی داری (sig) گزارش شده است.

جدول ۳- آزمون فریدمن جهت مقایسه رتبه ها در مشارکت

متغیرها	حجم نمونه	میانگین		درجه آزادی	سطح معنی داری
		رتبه	کای ۲		
مشارکت با شورا	۲۸۰	۳.۲۹۴۳	۲.۳۳		
مشارکت در پاکیزگی شهر	۲۸۰	۲.۲۲۵۰	۱.۲۵		
مشارکت در فعالیت های گروهی و اجتماعی	۲۸۰	۳.۳۲۰۹	۲.۴۳	۲	۰/۰۰۰۱

می دانیم در صورتی که مقدار سطح معنی داری بدست آمده از مقدار خطای آزمون ($\alpha=0.05$) کوچک تر باشد معنی داری در آن سطح به اثبات می رسد. همان گونه که در جدول ۱ مشاهده می شود مقدار کای اسکور به دست آمده (248.8) با درجه آزادی ۲ در سطح ($p<0/0001$) معنی دار می باشد با توجه به یافته های جدول فوق میانگین امتیازات داده شده توسط گروه نمونه به سه بخش مشارکت با شورا، مشارکت در پاکیزگی و مشارکت در فعالیت های گروهی و اجتماعی به صورت معنی داری متفاوت است. . براساس یافته های به دست آمده می توان چنین نتیجه گرفت که: میزان مشارکت و همکاری مردم در فعالیت های گروهی - اجتماعی نسبت به سایر فعالیت ها در شهر همدان بیشتر است و میزان مشارکت و همکاری در نظافت و پاکیزگی عمومی از درصد کمتری نسبت به سایر متغیرها برخوردار است. به عبارت دیگر فرضیه پژوهش مورد تایید قرار گرفته است. براین اساس می توان گفت مدیریت شهری همدان در جلب مشارکت شهروندان در بخش های گوناگون عملکرد مناسبی نداشته است. برای مشاهده بهتر تفاوت ها در این سه حیطه از مشارکت مردمی نمودار ستونی آن ها رسم و با عنوان شکل ۶ گزارش شده است.

شکل ۶- مشارکت مردمی در سه حیطه مشارکت با شورا، مشارکت در پاکیزگی و مشارکت در فعالیت های گروهی و اجتماعی

یافته های مربوط به موانع مشارکت شهروندان:

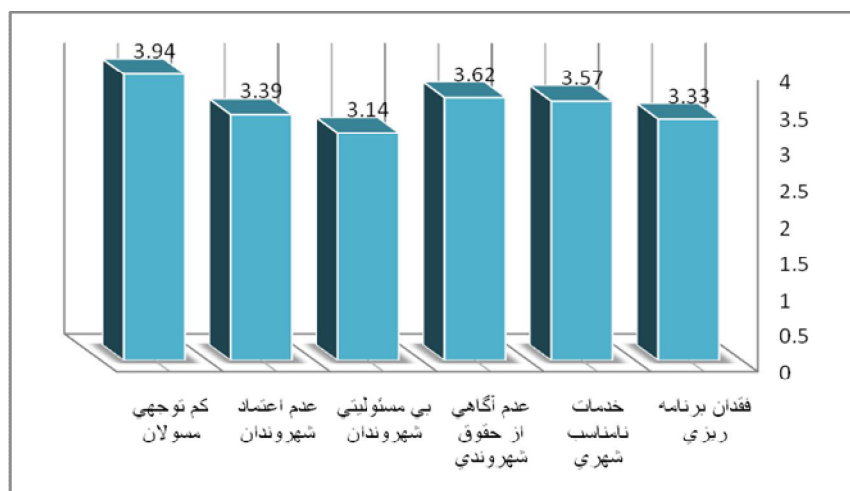
با توجه به نوع داده های موجود که به مقایسه میانگین رتبه های شش گروه داده از اطلاعات وابسته است از آزمون آماری فریدمن استفاده شده است. خلاصه ای از نتایج این تحلیل در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴- آزمون فریدمن جهت مقایسه موانع

متغیرها	حجم نمونه	میانگین	میانگین رتبه	کای ۲	درجه آزادی	سطح معنی داری
فقدان سیستم غیر متمرکز	307	1.80	3.33			
خدمات نامناسب شهری	307	1.89	3.57			
عدم آگاهی از حقوق شهروندی	307	1.93	3.62	57.045	5	0.000
بی مسئولیتی شهروندان	307	1.73	3.14			
عدم اعتماد شهروندان	307	1.87	3.39			
کم توجهی مسئولان	307	2.23	3.94			

توجه به یافته های جدول فوق میانگین امتیازات داده شده توسط گروه نمونه به شش بخش عدم آگاهی از حقوق شهروندی، عدم اعتماد شهروندان، فقدان سیستم غیر متمرکز، کم توجهی مسئولان، خدمات نامناسب شهری، بی- مسئولیتی شهروندان به صورت معنی داری متفاوت است. براساس این یافته ها می توان چنین نتیجه گرفت که: مهم- ترین و تاثیرگذارترین مانع در مشارکت شهروندان کم توجهی مسئولان و کم اثرترین مانع در مشارکت آنان بی- مسئولیتی شهروندان است که این خود دلیلی بر تایید تاثیر نقش مدیریت شهری و مدیران شهری در اداره شهر می- باشد. همان طور که در نمودار نیز مشخص شده است متغیرهای عدم آگاهی از حقوق شهروندی، خدمات نامناسب شهری، عدم اعتماد شهروندان به نظام مدیریت شهری و فقدان سیستم غیر متمرکز در برنامه ریزی ها که خود ناشی از مشارکت کم شهروندان در اداره امور شهری می باشد، در مراحل بعدی قرار دارند. بنابراین فرضیه دیگر پژوهش نیز مورد تایید قرار گرفته است. بر این اساس می توان گفت موانع موجود در مشارکت از نظر شهروندان متفاوت است و از اهمیت یکسانی برخوردار نیست. برای مشاهده بهتر تفاوت ها در این شش زمینه از موانع مشارکت شهروندی

نمودار ستونی آن‌ها رسم و با عنوان شکل ۷ گزارش شده است.

شکل ۷- میانگین امتیازات داده شده توسط گروه نمونه به شش مانع مشارکت شهروندی

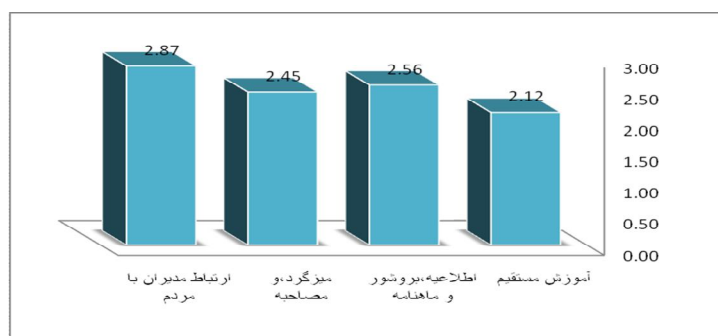
یافته های مربوط به عملکرد مدیریت شهری در آموزش های شهروندی: با توجه به نوع داده های موجود که به مقایسه میانگین رتبه های چهار گروه داده از اطلاعات وابسته است از آزمون آماری فریدمن استفاده شده است. خلاصه ای از نتایج این تحلیل در جدول ۵ گزارش شده است.

جدول ۵ - آزمون فریدمن جهت بررسی آموزش شهروندی به شهروندان

متغیرها	حجم نمونه	میانگین	میانگین رتبه	کای ۲	درجه آزادی	سطح معنی داری
آموزش مستقیم	325	3.05	2.12			
اطلاعیه، بروشور و ماهنامه	325	3.43	2.56	84.932	3	0.0001
میزگرد و مصاحبه	325	3.27	2.45			
ارتباط مدیران با مردم	325	3.65	2.87			

براساس اطلاعات به دست آمده میانگین امتیازات داده شده توسط گروه نمونه به چهار بخش آموزش مستقیم، اطلاعیه و بروشور و ماهنامه، میزگرد و مصاحبه، ارتباط مدیران با مردم به صورت معنی داری متفاوت است. براساس این یافته ها می توان چنین نتیجه گرفت که: مدیریت شهری در خصوص آموزش شهروندی به طور کلی موفق نبوده و طبق پاسخ گویی شهروندان همدانی، ارتباط مدیران با مردم نسبت به سایر متغیرها موفق تر و آموزش مستقیم کم-ترین شیوه آموزش را از طریق مدیریت شهری همدان به خود اختصاص داده است و همان طور که ملاحظه می شود آموزش ها از طریق توزیع اطلاعیه، بروشور، هفته نامه و ماهنامه نسبت به برگزاری میزگردها و مصاحبه های تلویزیونی - مطبوعاتی تخصصی موفق تر و موثرتر عمل نموده است. بنابراین فرضیه دیگر پژوهش نیز مورد تایید قرار

گرفته است. و براین اساس می‌توان گفت مدیریت شهری همدان در آموزش شهروندی به شهروندان عملکرد مناسب و هماهنگی نداشته است. برای مشاهده بهتر تفاوت‌ها در این چهار زمینه نمودار ستونی آن‌ها رسم و با عنوان شکل ۸ گزارش شده است.

شکل ۸- میانگین امتیازات داده شده توسط گروه نمونه به چهار بخش

نتیجه گیری و پیشنهادات:

نتایج پژوهش‌های میدانی بیانگر این است که:

میزان مشارکت شهروندان در اداره امور شهر همدان زیاد نیست و مدیریت شهری در زمینه جلب مشارکت شهروندان موفق نبوده و آموزش‌های شهروندی نیز در حدی نبوده که بتواند مشارکت بیشتر شهروندان را برانگیزاند. با توجه به بی‌رغبتی شهروندان همدانی در مشارکت با شورا، شهرداری، اداره امور شهری و سایر فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی و... شاید بتوان چنین نتیجه گرفت که این موارد به دلیل رشد نیافتگی گروه‌های اجتماعی و نهادهای مدنی و نبود فرصت‌های لازم برای مشارکت شهروندان به سبب ضعف مدیریت شهری باشد که با افزایش اعتماد اجتماعی، روحیه همکاری و تقویت هویت جمعی فراگیر می‌توان به افزایش مشارکت داوطلبانه مردم امیدوار بود در غیر این صورت و در صورت کم‌توجهی خود شهروندان به بحث مشارکت گروهی و نرسیدن به این جمله که شهر ما خانه ماست، زمینه‌های استمرار رفتار مشارکت‌جویانه پدید نخواهد آمد. آگاه‌سازی شهروندان و آموزش و توانمند سازی آنان جهت ارتقای مهارت ها و کسب عادت های صحیح زندگی اجتماعی پیش شرط لازم در اداره امور شهر می‌باشد و این امر میسر نخواهد شد مگر با همکاری دو سویه شهروندان و مدیریت شهری.

همچنین مدیریت شهری همدان لازم است تا:

- اقداماتی مؤثرتر در خصوص ایجاد شورا در محله‌ها و شهردار در مدرسه‌ها جهت اداره مشارکتی و موفق‌تر آن‌ها داشته باشد.

- کارآیی شورای شهر را در حل مشکلات شهر و جلب زمینه‌های جلب مشارکت بیشتر مردمی در اداره امور بالا برد.

- مشارکت بخش‌های خصوصی با بخش‌های دولتی و مدیریت شهری را جهت اداره بهتر امور شهر تقویت نماید.

- از شهروندان جهت بهبود امور شهری به طور مداوم نظریابی نماید.

- پتانسیل‌ها و مکانیزم‌های بومی و محلی را بیشتر تقویت نماید.

- در خصوص بالا بردن کیفیت زندگی شهروندان در ایجاد شهری سالم بر پایه رعایت عدالت اجتماعی بیش از پیش تلاش نماید.
 - کارآیی شورای شهر را در حل مشکلات شهر و جلب زمینه‌های جلب مشارکت بیش‌تر مردمی در اداره امور بالا برد.
 - سیاست‌هایی جهت کاهش فقر اتخاذ نماید.
 - مشاوره و کسب نظر از شهروندان به گونه ای باشد که باعث سلب اعتماد شهروندان در مشارکت نشود.
 - اقدام به ایجاد مدیریت اجتماعی و نهاد های مشارکتی به جای نظام ریش سفیدی بویژه در محلات حاشیه نشین نماید.
 - مکان‌هایی با نام خانه محله با مشارکت و هماهنگی شورای شهر به نهادهای مشارکتی اختصاص دهد.
- در خصوص رفع موانع مشارکت شهروندان لازم است تا:**
- مدیریت شهری همدان جهت جلب مشارکت شهروندان توجه بیش‌تر و اصولی‌تری داشته باشد.
 - در مقابل عوارض پرداختی از جانب شهروندان، خدمات مناسب و مورد نیاز آن‌ها را به بهترین شکل ممکن ارائه دهد.
 - اعتماد شهروندان را نسبت به نظام مدیریت شهری جلب نماید.
 - از طریق آموزش به شهروندان، چه از طریق رسانه یا برگزاری میزگردها و مصاحبه‌های تخصصی، چه از طریق توزیع مکرر اطلاعیه‌ها، بروشورها، هفته‌نامه‌ها و چه از طریق مستقیم و رودرو، شهروندان را با حقوق شهروندی و قوانین و مقررات شهرنشینی بیشتر آشنا و آگاه نماید.
 - در صورت جلب مشارکت فعال و آگاهانه شهروندان در فعالیت‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و .. نیز می‌توان به پیامدهای زیر رسید:
 - آگاهی مردم از مهارت‌ها و توانایی‌های خود؛
 - تقویت حس اعتماد و اطمینان نسبت به مدیران شهری؛
 - تقویت حس همکاری میان شهروندان و مدیریت شهری؛
 - بروز خلاقیت‌های شهروندان و ارائه طرح‌ها و پیشنهادات؛
 - حل مشکلات شهری از طریق شهروندان؛
 - احساس تعلق بیش‌تر به جامعه شهری (UNCHC,327)؛
 - افزایش دسترسی به اطلاعات شهری؛
 - تعیین اولویت‌ها و نیازهای شهروندان و تلاش جهت بهبود کیفیت زندگی آنان.
 - از پیشنهادات دیگر در پیشرفت و بهبود وضعیت مدیریت شهری در شهر همدان می‌توان به واگذاری فعالیت‌های خدماتی به بخش خصوصی و خود شهروندان اشاره نمود که مهم‌ترین مزایای آن عبارت است از:
 - بهبود کیفیت خدمات‌رسانی؛
 - ارزان‌تر تمام شدن خدمات‌دهی؛

- سهولت و سرعت در خدمات‌رسانی؛

- فراهم شدن فرصت کافی برای شهرداری جهت نظارت، هدایت، مدیریت و کنترل عملیات خدمت‌رسانی؛
- کمتر شدن دغدغه شهرداری در کنترل و اداره حجم بالای نیروی انسانی شاغل در بخش‌های واگذار شده؛
- افزایش کارایی و بازدهی (ایمانی جاجرمی، ۱۳۷۹: ۸۲).

سایر پیشنهادها:

- برگزاری جشن محلات توسط گروه‌های موسیقی، شعر، طنز، تردستی و ... با هدف آموزش شهروندی؛
- برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط با سنین مختلف در مدارس، دانشگاه‌ها و سایر ارگان‌ها؛
- برگزاری اردوهای آموزش شهروندی در مدارس؛
- نصب بنرهای بیشتر آموزش شهروندی و توزیع بیشتر بسته‌های آموزشی به اشکال مختلف در سطح شهر؛
- بستن قرار داد های بیش‌تر با صدا و سیما در خصوص آموزش شهروندی؛
- توزیع دعوت‌نامه به محلات مختلف سطح شهر جهت برگزاری کلاس‌های آموزشی در شهرداری یا منزل شهروندان داوطلب؛
- قرار دادن باکس‌های آموزشی شامل کتاب، بروشور، روزنامه و ... در اتوبوس‌ها، تاکسی‌ها و آژانس‌های سطح شهر جهت کسب مهارت‌های زندگی اجتماعی؛
- تهیه فرم‌های نظرسنجی و توزیع آن در بین شهروندان با همکاری ارگان‌های مختلف در سطح شهر؛
- شناسایی و تقدیر از شهروندان نمونه.

منابع:

- ۱- ایمانی جاجرمی، حسین (پاییز ۱۳۷۹): «درآمدی بر خصوصی‌سازی خدمات شهری شهرداری‌ها در ایران»، فصلنامه مدیریت شهری، ش ۳.
- ۲- پاپلی یزدی، محمدحسین و رجبی سناجردی، حسین (۱۳۸۹): نظریه‌های شهر و پیرامون، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ چهارم.
- ۳- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۴): مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ یازدهم.
- ۴- دلاور، علی (۱۳۸۰): کاربرد آمار در روانشناسی و علوم تربیتی، تهران: انتشارات رشد.
- ۵- دانشمند، فتانه (بهار ۱۳۸۹): «تقویت روحیه شهروندی در مدیریت کلان‌شهرها (مطالعه موردی: همدان)»، فصلنامه جغرافیایی آمایش، س ۳، ش ۸.
- ۶- روزنامه هگمتانه (اردیبهشت ۱۳۹۱): شهر و شورا - گزارش عملکرد دوره سوم شورای اسلامی شهر همدان، شورای شهر همدان، ش ۲۲۹۱.
- ۷- سعیدی، عباس و همکاران (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، مؤسسه فرهنگی و مطبوعاتی) (۱۳۸۷): دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، مؤسسه فرهنگی، اطلاع‌رسانی و مطبوعاتی.

- ۸- سازمان های مسکن و شهرسازی، مدیریت و برنامه ریزی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان و سالنامه آماری سال ۱۳۸۵ استان همدان.
- ۹- شکویی، حسین (۱۳۸۲): فلسفه های محیطی و مکتب جغرافیایی، انتشارات گیتاشناسی.
- ۱۰- شهرداری استان همدان
- ۱۱- مالکی، الهه (۱۳۸۶): ارزیابی عملکرد طرح جامع شهر همدان با تأکید بر ابعاد کالبدی فضایی، کارشناسی ارشد، آزاد ملایر.

12- UNCHS , An urbanizing word. oup , 1996.